

HATALMASKODÁS ÉS SZERZŐI NÉVHASZNÁLAT A KLASSZIKUS SZÁZADFORDULÓ KRITIKÁIBAN

FEKETE NORBERT

Füredi Vida 1818-ban, a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent *A' Recenziókról* című cikkében a következőképpen ítéli el a korabeli hazai és külföldi recenziós gyakorlatot: „[k]i olvashattya undorodás nélkül Voltairenek antricensiójait [...]. Így nálunk ki javallya a' Mondolatnak, tzimképét, az Antimondolatot, a' Tükrötskét, a' Morális Katekizmusnak recenziójára adott immoralis feleletet? Éppen nem lehet tsodálni, hogy némelly jeles Írók, kiket a' természet a' közjónak gyarapítására formált, a' literatori körből kiállanak; mert ugyan kinek is legyen kedve a' dertze [apró dara, disznóeledel¹] közé keveredni?”² Füredi megidézi mind Voltaire Fréronnal szembeni névtelen írásokban zajló vitáját,³ mind a hazai, többnyire szintén anonim, általa gúnyiratként értelmezett recenziós gyakorlatot, amelynek következménye, hogy az írókat eltántorítják az alkotástól, ami veszélyt jelent a hazai literatúrára. Az említett szövegek különböző műfajúak, mivel szatírákat, paszkvillust és recenziót egyaránt találunk közöttük, de Füredi elsődlegesen a hazai paszkvillusként értendő kritika negatív, tartós és éles hangvételű vitákat generáló, névtelen példáit sorolta fel. A listázott hazai szövegek és a rájuk érkezett dühös feleletek egytől-egyig a cikket megelőző öt év terméséből származtak, így Füredinél ezek egyaránt a kontrollálatlan recenzió jelenségét példázták. Tanulmányomban arra keresem a választ, hogy a Füredi említette szövegekben hogyan valósult meg a hatalmaskodás, és ebben milyen szerepe volt a szerzői névhasználatnak, valamint a szerzői nevekkel való különböző műveleteknek. Egyáltalán mivel szolgáltak rá arra, hogy Füredi ekkora vehemenciával keljen ki ellenük? Vizsgálatomba azokat a forrásokat vonom be, melyeket Füredi közvetlenül hivatkozott a fentebbi idézetében, illetve melyeket feltétlenül fontosnak tartottam a szövegek keletkezésének és kortárs fogadásának árnyalásához, viszont nem tekintem át a szövegek által kiváltott viták teljes korpuszát.

A Mondolat és a Felelet a Mondolatra

Az első szövegpart az 1813-ban névtelenül megjelent, de valójában Somogyi Geodeon Veszprém vármegyei ügyvédhez köthető *Mondolat*, valamint Kölcsey Ferenc és Szemere Pál közös, 1815-ös alkotása, a *Felelet a Mondolatra* alkotják. Füredi a *Mondolathoz* tartozó címkép problémáját emelte ki, mint amely szerinte kiváltotta

---

¹ CzF, I. 1205.

² FÜREDI 1818, 18–19.

³ CZIFRA 2013, 88.

a nem kevésbé problematikus *Feleletet*. Értelmezésében leválasztotta a szerzőhöz nem kötött, sértő metszetet az anonim szövegről: a címképet tehát már önmagában botrányosnak tartotta. Onder Csaba tanulmányában azt hangsúlyozta, hogy korántsem egyértelmű, hogy ki szerepel a képen. Kazinczy Ferenc megfigyelése, mely szerint a metszet őt ábrázolja, csak egy a lehetséges olvasatok közül. Ahhoz, hogy Kazinczy interpretációja működjön, a címképet és a *Mondolatot* szerves egésznek szükséges tekinteni. Ennek azonban ellentmond az, hogy a címkép valószínűleg a szöveget követően készült.⁴ Somogyi 1819-es viszontválaszában maga is elhatárolódott attól az értelmezéstől, hogy a kép a széphalmi mestert ábrázolja.⁵ Mivel megjegyzésében Füredi csak a metszetet említi, így nem lehetünk biztosak abban, hogy annak szövegét is elítélte-e, illetve azt sem lehet felderíteni, hogy Füredi kit is látott a képen. A szöveghez azonban számos Kazinczyra közvetlenül utaló peritextus tartozik, melyek sértő megfogalmazása Füredi cikkének logikája szerint a kritikai visszaéléseket szemlélteti. A *Mondolatban* egyaránt találunk a *Tövises és virágokból* származó idézeteket, utalásokat, melyek alapján gyanítható, hogy Kazinczy lenne az elsődleges célpont. Először is ezt a feltételezést erősíti a kiadás helyeként megjelölt Dicshalom is, amely Kazinczy birtokára, Széphalomra utal.⁶ Másodszor Kazinczyhoz kötődik a mű ajánlása is: „Zafyr Czenczinek, kedves couisnémmnek, miveltt lelkü onkelem’ jó leányának.”⁷ A „Zafyr Czenczinek” név anagramma, melyben felfedezhető Kazinczy Ferenc neve. Az onímiából képzett női név már önmagában is dehonesztáló, ugyanakkor az olvasó számára azt az értelmezést sugallja, hogy Kazinczy kijelentései csupán egy műveltebb családból származó leány megnyilatkozásainak tekinthetőek, melyeknek így nem is kell figyelmet szentelni. Véleményem szerint a női név megképzésével Somogyi utalást tett a Kazinczyt érő olyan vádakra, mint a túlzott nőiességre és az affektációra való hajlam. Ezeket a véleményeket rendszerint a dunántúli írók kötötték a mesterhez.⁸ Somogyi azonban igyekezett elkerülni az esetleges számonkérést azáltal, hogy nevét nem tüntette fel sem a címlapon, sem máshol a kötetben. Az ebben szereplő írásokat is egy meg nem nevezett kiadó adta közre. Somogyi elsősorban valóban redaktori munkát végzett, mivel közölte és további szövegekkel egészítette ki Kazinczy barátjának, Szentgyörgyi József debreceni doktornak kéziratossá tett pamfletjét.⁹

A *Felelet* címlapja szintén nem tartalmaz szerzői azonosítást, viszont az ismeretlen szerzők nem kevés vitriollal a „néhai Bohógyi Gedeon úrnak” ajánlják művüket. A kiadás előtt Trattner János Tamás arról tájékoztatta Szemerét, hogy a So-

⁴ ONDER 2010, 185–187.

⁵ SOMOGYI 1898, 99.

⁶ ONDER 2010, 188.

⁷ [SOMOGYI] 1813, [3].

⁸ Vö. ONDER 2010, 187.

⁹ [SOMOGYI] 1813, XII.; Kazinczy Ferenc (a továbbiakban: Kazinczy) Kölcsey Ferencnek (a továbbiakban: Kölcsey), 1814. márc. 16. In: KÖLCSEY 2005, 304–305; Szemere Pál (a továbbiakban: Szemere) Kölcseynek [1814. febr. 6.–febr. 12.]. In: KÖLCSEY 2005, 288; KÖLCSEY 2005, 824; BÍRÓ 2010, 507–508, 510.

mogyi nevet a cenzor nem fogja megengedni a címlapon, ezért lett a későbbiek során Bohógyira változtatva. Ez azonban Szemere és Kölcsey jóváhagyása nélkül történt annak köszönhetően, hogy a nyomtatás felügyeletét nem a szerzőpáros, hanem Bilkei Pap Ferenc katolikus plébános végezte. A szerzők a megjelenésig nem is lehettek bizonyosak benne, hogy a szöveg mely részei jelentek meg.¹⁰ Szemere 1815. augusztus 10-i levelében arról tájékoztatja Kazinczyt, hogy a névváltoztatás akaraton kívül történt, ami felvetette a szerzőpárosban azt a törekvést, hogy elhatárolódjanak a névtől: „[s] hogy a cím nem Bohógyi, hanem Somogyi volt, s ő [Kölcsey – F. N.] ezen elbérnálási parasztságban épen úgy nem akar részesülni, mint a Somogyi Gedeonéban soha semmi esetben nem részesülhetett volna.”¹¹ Kazinczy a későbbiek során terjesztetni kezdte a szerzői szándékkal ellentétes névadás történetét. 1815. augusztus 29-én a következőket közli Szentgyörgyivel: „[a]’ Bohógyi név nem az övék, ők azt felette szégyenlik, és ellene protestálni fog Szemere.”¹² A szerzőktől vett értesülései alapján ehhez azt is hozzáteszi, hogy: „Szemere és Kölcsey, a’ kik azt írták, és a’ kik nem csak el nem akarták titkolni neveiket, sőt Szemere neheztel nevének elmaradásáért, beszéllék mi van benne, és némelly mimicus részét előttem fel is olvasták.”¹³ A szerzőpáros tehát saját nevével kívánta volna közreadni a munkát, melyben az onímia a diszkrét szerzői névhasználat példája lett volna, mivel a szerzők mindenképpen meg akarták védeni attól a vádtól Kazinczyt, hogy az olvasók neki tulajdonítsák a szöveget.

Az elváltoztatott névvel a *Mondolat* kiadója gyakorlatilag bolondként, bohóként tűnt fel a nyilvánosságban, így a szerzői szándékkal ellentétben Somogyit hasonlóan durva névjáték tette hiteltelenné, mint korábban Kazinczyt. A címlap arról is hírt ad, hogy a szerző már meghalt, és ez „minden lehető veszekedéseknek elejét vette”.¹⁴ Kölcsey és Szemere ezzel az eljárással kikerüli azt, hogy a tudományosság szabályait betartva reagáljon a *Mondolatra*. A szerző halálhírének keltése azon kívül, hogy sértő, gyakorlatilag a konfliktus lezárásának szándékát jelenti. Szemereék gyűjteményének célja így nem a válaszadás lesz, hanem az elhunythoz és a *Mondolathoz* köthető dokumentumok összegyűjtése és tudományos igényű közreadása, melyet kiegészít majd a szerző életrajza. A kötetet nyitó biográfiában Kölcsey igencsak durva halálnemet osztott hősére, amikor azt írta, hogy a szerző szárazbetegségben, vagyis sorvadással és fogyással járó tüdőbajban hunyt el.¹⁵ Kölcsey tanúként mutatja fel magát, amikor a *Mondolat* szerzőjének temetéséről is részletesen beszámol: „[h]alotti beszédet sógora T. Fábán József Tót-Vázsonyi

¹⁰ Szemere Kölcseynek, 1815. aug. 13. In: KÖLCSEY 2005, 407; KÖLCSEY 2005, 926–927, 929.

¹¹ Szemere Kazinczynak, 1815. aug. 10. In: *KazLev*, XIII. 67.

¹² Kazinczy Szentgyörgyi Józsefnek (a továbbiakban: Szentgyörgyi), 1815. aug. 29. In: *KazLev*, XIII. 124.

¹³ Kazinczy Szentgyörgyinek, 1815. aug. 29. In: *KazLev*, XIII. 124.

¹⁴ [KÖLCSEY–SZEMERE] 1815, III–IV.

¹⁵ CzF, I. 210; CzF, V. 1064.

Préd. tartott felette azon leczkéből: Gedeon! ne félj, te nem halsz meg.”¹⁶ A *Bírák* könyvének választott igehelyével a szerző kiszól a szövegből, és igyekszik megnyugtani a *Mondolat* kiadóját, mint műve ideális olvasóját, hogy a szöveg állításával ellentétben valójában még életben van.

A *Felelet* első dokumentuma Bohógyi Gedeon biográfiája, melyet Kölcsey a saját nevével jegyez. Kölcsey az életrajz segítségével mutatja be és semmisíti meg a szerzőt, akiről a „Magyar Olvasó Publicum mindeddig semmit sem tudott”.¹⁷ A biográfia hasonló tónussal íródott, mint például a Csokonairól szóló recenzió, mely éppen úgy kitér a szerző körülményeire, pályájára, illetve alkati sajátosságaira.¹⁸ Bohógyi „Satyrára vagy Pasquilusra” hajló személy volt, akinek a „csúfolódó” tónusa „eleitől fogva tulajdona volt”.¹⁹ Alkatának köszönhetően nem tudott beilleszkedni, és ez árnyékot vetett karrierjére is: végzett ügyvédként is „dúrvánkevény, és zabolátlan volt”. Kölcsey Somogyi személyiségéből vezeti le, hogy a veszprémi ortológusok felkérték az írás elkészítésére: „[e]zen *Mondolat* kézírásban sokaknál megfordult, ’s elérkezett Weszprémbe is. Az Antiquitás’ ott lévő pártosi híját látták az Írásnak, mivel sok újítók még nem voltak benne kicsufolva, öszve állottak, *Beytragokat* adtak, ’s S.[omogyi] B[ohógyi]? G.[edeont] feltüzelték, hogy Talentumainak vegye hasznát, csináljon ezen *Beytragokból* egészet, ’s adja-ki.”²⁰ Az idézetben egy nyomdahiba látható: a Somogyit jelölő S. benne maradt a szövegben, míg a B. után egy kérdőjel került. Ez egyike annak a számos hibának, melyek annak köszönhetőek, hogy nem a szerzőpáros felügyelte a kötet nyomtatását.²¹ A monogramok egymás mellett való szerepeltetése elbizonytalanítja a szöveg olvasóját, és akár arra a következtetésre is juthat, hogy a biográfus olyan kevésbé ismert szerzőről ír, hogy még az életrajzíró sem biztos a szerző nevében. A jelentéktelenség és a *Mondolat* miatt idejekorán megbukott író problémája a *Felelet* más szöveghelyein is felbukkant. Ezt a helyzetet mutatja be Zafyr Czenczi bátyjának, Gergelynek a levele is: „[t]e némelly jobb Íróink ellen költél-ki. Eggyiket azok közzül ültetted számárra, ’s nevéből ostoba Anagrammát csináltál, a’ legrosszabb Írókkal tetted egy sorba, hogy köztök a’ jó nevetséges legyen, és mit nem még eggyebet? [...] [g]azság volt az Öcsém! [...] Van út becsülettel megmondani az igazat. Te a’ rossz útát választottad, te ellenkezés helyett pasquilizálsz, ütközet helyett titokban szúrsz – pfúj Öcsém, úgy a’ Sicarius teszen! Írtál valaha más munkát is? nem? ’s ezen elsőre nem tudtál eggyebet találni, hanem hogy orozva gyilkolj? [...] Megvívni? én te veled? Katona Sicáriussal? Nem Öcsém, tégedet csak korbácsolni kellene.”²² Az idézet jól mutatja, hogy míg Kölcsey a biográfus elfogulatlan pozíciójából nyilatkozik Bohógyiról, addig a kötetben közreadott dokumen-

¹⁶ [KÖLCSEY–SZEMERE] 1815, XXV. Vö. *Bírák* 6:23.

¹⁷ [KÖLCSEY–SZEMERE] 1815, IX.

¹⁸ KÖLCSEY 2003, 40–42.

¹⁹ [KÖLCSEY–SZEMERE] 1815, VI.

²⁰ [KÖLCSEY–SZEMERE] 1815, XI.

²¹ Szemere Kölcseynek, [1815. szept. 22.] In: KÖLCSEY 2005, 419–421; KÖLCSEY 2005, 940.

²² [KÖLCSEY–SZEMERE] 1815, 5–6.

tumokban megszólalók árnyalják ezt a képet. Zafyr Gergely kimondja, hogy Bohógyi bűnözővé vált azáltal, hogy gyalázkodó, anagrammázó szatírával lépett ki a nyilvánosságba. Kölcsey a *Mondolatról* mint az életmű egyetlen darabjának értékeléséről a következőképpen ír: „[a]’ tapsolók azt állították, hogy a’ munka nagyon elmés, és Satyrai lélekkel iratott a’ nem tapsolók, hogy a’ munka pasquilus, személysértés, ’s nem tiszta kútfőből folyt.”²³ Maga úgy véli, hogy Somogyi munkája, különösen az azt „megelőző Réz, melly sok jó érzésűeket megbotránkoztatott”, valószínűleg „személyes bosszúállásból készült”, vagy azért, mert Somogyi „elmésséget látott benne”.²⁴

Somogyi halálhírét, melyet a *Felelet* terjesztett, egyes értelmezőközösségekben komolyan vették. Erről Kölcsey a következőképpen számol be Szemerének: „[v]alamennyi Ember a’ Tisza’ kerületeiben lakik, csak nem mindenik azt hiszi, hogy Somogyi megholt. Fél órával ezelőtt volt nálunk egy Pápai Legatus, kérdem ismeri-e Somogyit és Oroszit [Oroszi Pál tótvázsonyi esküdt, Somogyi támogatója²⁵]? Igen felel. De látta-e Somogyit mostanában? Állította, ’s ezt veté hozzá, hogy Somogyi nem hol-meg, mint itt híre van.”²⁶ Kölcsey és Szemere a szerző halálhírének terjesztését jogilag veszélyesnek ítélték, és tartottak attól, hogy írásuk miatt Kazinczyt a közönség és a hatalom számonkéri, ezért rávették arra, hogy nyilatkozatot tegyen a sajtóban, melyben megnevezi az alkotókat, és ő maga elhatárolódik a *Felelettől*.²⁷ Ezek a törekvések értelmezhetők úgy is, hogy a szerzők igyekeztek visszanyerni a szöveg és az azt jelölő név feletti uralmat, melyet akkor vesztek el, amikor a nyomtatás a felügyeletük nélkül valósult meg. Az intenciójuk visszaállítására azonban csak részlegesen, a szerzőségük kinyilatkoztatásával történhetett meg. A Bohógyi névvel kapcsolatos probléma kezelése, vagyis visszaállítása Somogyira, azonban fel sem merült, hanem sokkal inkább Kazinczy nevének védelme vált fontossá. Kazinczy a *Hazai és Külföldi Tudósítások*ba küldte a jelentést, melyet Kultsár István szerkesztő be is fogadott, de az elkészült nyilatkozatot a cenzor nem engedte megjelenni. Vitkovics Mihály 1815. október 10-én kelt levelében ezt azzal magyarázza Kazinczynak, hogy a cenzor valószínűleg attól tartott, hogy a szöveg „Literatori Háborút” fog kelteni.²⁸ A jelentés közlésével azonban talán tisztázni lehetett volna a helyzetet a nyilvánosságban még az előtt, hogy abból komolyabb probléma származott volna. A cenzori elővigyázatosság azt az értelmezést erősítette egyes közösségekben, hogy a Kölcsey név mögött lappangó szerző valójában Kazinczy.²⁹ A halálhír keltése és a durva gúnyolódás lehetett az oka annak,

²³ [KÖLCSEY–SZEMERE] 1815, XII.

²⁴ [KÖLCSEY–SZEMERE] 1815, XIV.

²⁵ KÖLCSEY 2005, I. 952.

²⁶ Kölcsey Szemerének, 1815. okt. 16. In: KÖLCSEY 2005, 434.

²⁷ Szemere Kazinczynak, 1815. szept. 2. In: *KazLev*, XIII. 143; Kölcsey Kazinczynak, 1815. szept. 15. In: KÖLCSEY 2005, 414. A jelentés szövege: Szemere Kölcseynek [1815. okt. 3.]. In: KÖLCSEY 2005, 425.

²⁸ Vitkovics Mihály Kazinczynak, 1815. okt. 10. In: *KazLev*, XIII. 208–209.

²⁹ Szemere Kölcseynek [1816. dec. 5.]. In: KÖLCSEY 2005, 528.

hogy Füredi a hazai recenziós gyakorlat negatív példajaként említette szövegében a *Feleletet*.

Tükröcske

A Füredi által említett másik problematikus recenziós alkotás Terhes Sámuel nagyfalui református lelkész 1816-ban megjelent *Tükröcske egy ficzko-poéta' számára. Első darab azon esetre ha a' Ficzkó nem szelídül* című szövege,³⁰ ahol a szerző névtelenül vesz elégtételt Ungvárnémeti Tóth László verseskötetében tett kijelentéseiért. Ungvárnémeti 1816-os kötetének *Romanze*-glosszájában „fonóba való” daloknak minősítette Terhes Érzéki szerzői név alatt 1811-ben kiadott *Ziza, vagy az én tüzem* című poétai románját.³¹ A glossza Terhes művét a Csokonai Vitéz Mihály és Kisfaludy Sándor poétai románjait imitáló kötetekhez sorolta,³² melyek helyett más, és nem „cadentziás”, rímes verseket, hanem balladákat vagy románcokat várt volna a költőktől.³³ Ungvárnémeti a *Florián*-glosszában Terhes készülő mesefeldításairól is dehonesztáló kijelentéseket tett anélkül, hogy ismerte volna a kiadás előtt álló szövegeket.³⁴ Ez arra ösztönözte Terhest, hogy hasonlóan durván válaszoljon költőtársának. Megjegyzendő, hogy mind a két szerző Kazinczy levelezési hálózatának tagja volt, ezért a széphalmi mester igencsak fájlalta, amikor a hozzá elviekben közelállók nyilvános torzsalkodását kellett látnia.³⁵ Míg a *Mondolat* és a *Felelet* kapcsán a kazinczyánus tábor és ellenfeleik álltak egymással szemben, addig Terhes és Ungvárnémeti vitájában a levelezési körön belül ütötte fel fejét a durva hangvételű paszkvillusba hajló kritikázás.

Terhes kötetén belül egyszerre alkalmazta a felvilágosodás korabeli kötetekre jellemző identifikációs stratégiát,³⁶ és a karrierépítő szerzői névhasználatot, illetve aktívan felhasználta a nevekkal kapcsolatos retorikai technikákat is. A karrierépítő szerzői névhasználat jegyében a szerző sehol sem nevezi magát Terhes Sámuelnek, hanem következetesen Érzékiként, verseskötete lírai hőseként jelenik meg. A kötet névtelen kiadója fiktív szerzőjű leveleket adott közre, melyek írói Érzéki ismerősei, barátai, költőtársai és olvasói közül kerültek ki, így a miskolci Bárdos (néhol Bárdosi) Károly, a szikszói Alagi Ferenc és a losonci Fegyverneki, akik egyaránt reagálnak a nyilvánosság előtt Ungvárnémeti sértegetéseire, és lesújtó véleményt alkotnak nevééről, személyéről, költészetéről és esztétikai megfontolásairól egyaránt. A névtelen kiadóval együtt így összesen öt különböző szerzői azonosítással ellátott szereplővel találkozunk a kötetben belül. Ezeknek az álnévvel jelölt karaktereknek a szerepe az, hogy Terhes minél jobban eltávolítsa polgári személyiségétől, a refor-

³⁰ [TERHES] 1816.

³¹ UNGVÁRNÉMETI TÓTH 1816, 199; [TERHES] 1811.

³² VADERNA 2017, 375.

³³ UNGVÁRNÉMETI TÓTH 1816, 199–200.

³⁴ UNGVÁRNÉMETI TÓTH 1816, 190.

³⁵ Kazinczy Szabó Jánosnak, 1819. júl. 18. In: *KazLev*, XVI. 456.

³⁶ HERMAN 2015, 73.

mátus lelkésztől az irodalmi vitát. Ahogy fentebb említettem, a sértést sem ő szenvedte el a nyilvánosságban, hanem Érzéki, aki a kötet tanulása alapján nyugodtan túrta Ungvárnémeti kijelentéseit. Alagi Bárdoshoz írt levelében a következőképpen említi az esetet: „[i]gen kívántam megtudni a’ több megsértettek között mennyire érzi Érzéki, ’s hogy veszi az Író’ gúnyolásait. Nehány szép ízlésű Pataki Deákoktól hallottam, hogy magát a’ Poétai munkát által olvasván, hideg vérrel; nem szóllt rá egyet is, sem jót, sem rosszat – hanem a’ Glossák közzé szúrt garázda beszédekre mosolyogva így szóllott, olyan az a’ Tóth Laczi épen, mint egy bizonyos Borsod Vármegyei Úrnak az inassa, a’ ki hogy hozzá az Úr is, az Asszony is leereszkedtek néha, ’s vele tréfálódzni találtak (érteni kell alatta Tóthnak egy két Tudós Úri emberekkel való ismeretségét ’s levelezését) olyan vérszemet kapott, úgy elkényesedett, hogy nem csak az Udvari cselédeket szidja, üti veri agyba főbe, de sokszor az Úr’ Attyafiaival, Barátaival ’s Vendégeivel is gorombáskodik.”³⁷ A beszámoló-ból kitűnik, hogy az Alagihoz közvetve eljuttatott információk alapján Érzéki szinte sztoikus nyugalommal fogadta az őt ért sértegető bírálatokat. Alagi a hallomásból szerzett információk alapján azt állította, hogy Érzéki mindösszesen csak egy apró megjegyzéssel reagált, melyben azt fejezte ki, hogy Tóth túlzottan magabiztossá vált, mióta Kazinczy körével levelezésbe kezdett. Láthatóan Terhes attól is tartózkodott, hogy költői maszkját belekeverje az irodalmi polémiába, és helyette a fiktív levelezőtársak segítségével reagált Ungvárnémeti vádjaira. A névvel, lakhellyel és életrajzi információkkal ellátott levelezőpartnerek annak az érzetét keltik az olvasóban, hogy itt egy egész közösség szólal fel Ungvárnémeti ellen. A levélírók lakhelyének megadásával Terhes földrajzi értelemben megképzett egy tudós értelmezőközösséget, melynek tagjai a kéziratos, majd a nyomtatott nyilvánosságban elítélték a kistokaji költő szatirizáló hangvételét. Amíg Bárdos és Alagi egymással történő levélváltásai főleg Ungvárnémeti nevével, személyével és esztétikai elveivel foglalkoztak, addig Fegyverneki a költészetére tett dehonesztáló kijelentéseket. A *Tükröcskét* egy kiadói ajánlás nyitja meg, melyet sorban követnek a levelek: mindez lineáris olvasást követel meg. Ezt írják elő a levelekhez tartozó dátumok és nevek. Terhes szorosán olvasta Ungvárnémeti szövegeit, aki előszeretettel hangsúlyozta, hogy mestereinek Kazinczyt és Révai Miklóst tartotta.³⁸ Talán ez vezetett oda, hogy pontosan ennek a két szerzőnek az eszköztárát idézte meg annak érdekében, hogy borsot törjön Ungvárnémeti orra alá. A nagyfalui református lelkész Révai Verseggy Ferenc ellen felhasznált trükkjéhez folyamodott. Révai korábban egy álneves szerzőkből álló tanítványi kört vonultatott fel, ezzel azt hangsúlyozva a nyilvánosság előtt, hogy az elveit a közösség már magáévá tette. Hasonlóan Terhes is fel akarta mutatni, hogy a környék tudós olvasói mellette állnak, és Ungvárnémeti maximum a velük való vitára számíthatott, és nem a szelíd Érzékivel való közvetlen összeütközésre.³⁹

³⁷ [TERHES] 1816, 12–13.

³⁸ [TERHES] 1816, 27.

³⁹ THIMÁR 2007, 67.

Ezt az értelmezést erősítheti az is, hogy Terhes a másik mestert, vagyis Kazinczyt is többszörösen megidézi a *Tövisék és virágok* szövegeinek és jeleneteinek átdolgozásával. A kiadó szerzői azonosítással jegyzett bevezetésében (*Nemes olvasó közönség!*) találkozunk többek között a *Himfy*-epigramma parafrázisával. Itt Ungvárnémetit mint „egy parányi száraz Grammaticust” Apolló elébe vezetik a Pinduson. Apolló azonban csak azért hozatta fel a poétát, hogy rajta a díszes társaság nevetessen, és amikor a költő felfuvalkodottan előadja, hogy nem tartja sokra a rímes verseket, és Érzéki fordítására is dehonesztáló kijelentéseket tesz, akkor az isten így szól: „[m]egállj dühös! megállj Ficzkó! [...] Téged pedig mint Békás-Kis-Tokajban termett süvöltő békát mutatni akartalak csak a’ Pinduson mint ijesztőt. Vigyétek, szöllítá darabantjait, vigyétek a’ szemtelent, Bierhäusliba vele, ott süvöltse a’ bitang szokást, kést, pennát ’s egybet illyet ki a’ kezéből; mert magába tesz kárt.”⁴⁰ A *Himfy*-epigrammával ellentétben itt nincsen lehetőség arra, hogy a szerzőt befogadja az „Olympuszi kar”:⁴¹ a felfuvalkodott költő csak bolondként lehet jelen, míg el nem űzik. A célzás egyértelmű: a gyalázkodó Ungvárnémeti nem kerülhet be a nemzeti költészet csarnokába. Az ezt követő levelek hasonlóan durva stílusban bizonyítják, hogy miért is történt ez így.

„Ungvár-Németiről akarsz bővebben tudni, ímé a’ nevén kezdem a’ tudósítást[.]” – írja Alagi, majd hozzálát, hogy az ellenfél nevéből bontsa ki annak negatív tulajdonságait.⁴² Amíg a klasszikus retorika a névből vett érveket tompa érvként értelmezi,⁴³ addig Terhes a szerző nevére alapozza érveit. A kötet címében kétszer is előfordul a „ficzko” szó, először a poétához kapcsolódva, másodszer önállóan. A ficzko ’ugrándozó, szökdécselő legény, gyerkőc’⁴⁴ jelentésű szóval Terhes fölényeskedve igyekszik hangsúlyozni Ungvárnémeti fiatalságát és szertelenségét. A dehonesztáló névadás mögött Ungvárnémeti *Ficzko*-glosszája állt, mely arról tanúskodik, hogy az ifjú költő a szót Lácza József sárospataki professzortól kölcsönözte.⁴⁵ Ez azonban nemcsak Terhes szoros Ungvárnémeti-olvasatát példázza, hanem láthatóan azért emelte be ezt a szót, hogy előtérbe tudja állítani ellenfele fiatalságát. Az ifjúságot olyan érvként használja fel, mely indokolhatja, hogy miért nem foglalhatja el az öt évvel fiatalabb Ungvárnémeti a kritikusi beszédpozíciót.⁴⁶ Azonban nemcsak a ficzko megnevezéssel hangsúlyozza a poéta fiatalságát, hanem akkor is, amikor nevének becézett alakjait („Tóth Laczi”, „Tóth Laczko”) említi.⁴⁷ A becéző formulákkal Terhes azt sejteti, hogy a levélírók személyesen ismerik Ungvárnémetit, és nem gondolnak felőle túlságosan sokat. Ungvárnémeti polgári neve is problematikussá válik már rögtön a kötet bevezetésében, amikor a múzsák

⁴⁰ [TERHES] 1816, [7].

⁴¹ [KAZINCZY] 1811, 24.

⁴² [TERHES] 1816, 22.

⁴³ SZABÓ G.–SZÖRÉNYI 1997, 61.

⁴⁴ CzF, II. 843.

⁴⁵ UNGVÁRNÉMETI TÓTH 1816, 190.

⁴⁶ MERÉNYI 2003, 113.

⁴⁷ [TERHES] 1816, 13, 23.

a következőképpen faggatják a költőt: „[b]ecsületes neved? kérdé tőle egyik. – Ungvár-Németi Tóth László, felele. – Mind a’ te neved ez? megszólal egy másik; mert nagyon sok egy szegény Legénynek. Furcsa biz a magának egész rőfnyi nevet ad, monda kaczarázva valamellyik, a máséból pedig egy betút ha legrammatizálhat, könnyebb a’ Lelkének; neki a’ Világért se kell Apolló, hanem csak Apoll[.]”⁴⁸ A múzsák a név illőségének normáját kérik számon a költő nevéen, ugyanis annak „rőfnyi” hossza nincs összhangban a szerző alacsony származásával. A hermogenezési problémát emlegeti Alagi is Bárdosnak írt levelében: „[h]a még is Békás-Kis-Tokajinak nevezné magát csak inkább illene; mert az édes Attya szegény ott nyomorgott Papi hivatalban, ’s ott is holt meg.”⁴⁹ A levélíró elfogadta azt, hogy három tagból álló nevet válasszon magának a poéta, de szerencsésebbnek tartotta volna, hogy ha személyét és származását jobban jellemzőt talált volna. Alagi egyrészt egyáltalán nem barátilag utalt arra, hogy a szerző szegény, kistokaji papi családból származott; másrészt a békás megnevezéssel utalt Kazinczy *A’ békák* című költeményére is.⁵⁰ A poéta ennek a békásnak ’békákkal bővelkedő’, vagyis mocsaras, lápos helynek a lakója. A szerző otthonának lekicsinylő megnevezése arra utal, hogy a rossz költők társaságába tartozik, és ezt a meghatározottságot szeretné feloldani az Ungvárnémeti név használatával. Alagi ezt az alkati sajátosságot a következőképpen értékeli: „nem igaz neve neki az Ungvár-Németi név, mire nem viszi az embert a’ gőg! gondold meg, szégyenlő a’ ficzko a’ közönséges Tóth nevet, hozzá lopta köpönyegnek a’ hosszú praedicatumot.”⁵¹ A szerző önmegnevezése kapcsán hozta játékba azt, hogy többnek szeretné magát mutatni, mint ami, és ez a lelki meghatározottság nemcsak pályájára, hanem irodalmi tevékenységére is rányomta bélyegét.

Terhes levélírói segítségével bemutatja a szerző további testi és alkati hibáit is: „[i]gaz hogy születésétől fogva gyenge, nyavalyás testel bírt; de még is másképpen rontotta el magát, más baja van a’ Ficzkónak, a’ mit sem maga, sem az egész Pesti Facultás ki nem gyógyíthat, pedig ez ösztönözte főképpen arra, hogy Doctorságot tanuljon. [...] Itt kell keresni okát vére’ megromlásának ’s a’ rágalmazásra való hajlandóságnak.”⁵² Ungvárnémeti elhagyta teológiai tanulmányait, melyet Terhes hibaként rótt fel neki, és azzal magyarázta, hogy a költő arra vágyott, hogy nagyobb „Freigeist [szabadgondolkodó] lehessen”.⁵³ A korán árvaságra jutott Tóth rendszeresen visszaélt az őt támogatók segítségével, „élősködött”. Ezt tette Érzékivel is, aki gyakorta támogatta.⁵⁴ Ungvárnémeti verseskötetében szereplő kritikái észrevételei szintén a hálátlanságra mutattak rá. Ugyanakkor nemcsak ezt, hanem féktelen karrierizmusát is szemére olvassa: „ember-gyűlölővé lett. Azólta döfi,

⁴⁸ [TERHES] 1816, 5–6.

⁴⁹ [TERHES] 1816, 23.

⁵⁰ [KAZINCZY 1811], 16–23.

⁵¹ [TERHES] 1816, 22.

⁵² [TERHES] 1816, 23–24.

⁵³ [TERHES] 1816, 12.

⁵⁴ [TERHES] 1816, 23.

ökleli mind azokat, a' kiktől a' Tekintetes Úri grátziákat félti, 's a' kik útjában állanak a' szerencse-próbálónak. Így akarja éreztetni másokkal hogy ő is a' Világon van, 's ő is sokat ásitozott Páriz Pápai felett."⁵⁵ A losonci származású Fegyverneki is a karrierépítés vádját erősíti, amikor a poeta levélben terjesztett névnapi köszöntőjéről ír: „[j]ó hogy eszembe jut! nem az az Ungvárnémeti é az? kinek minap egy névnapi köszöntőjét láttam, melyet az Uraknak küldözött széllyel mindenfelé[.]”⁵⁶ Fegyverneki közölte az Ungvárnémetinek tulajdonított verset, mely valójában nem az övé volt, hanem Terhesé, és „száraz, tételszerű” stílusával a költőt igyekezett nevetségessé tenni.⁵⁷ Levelezőtársát Fegyverneki arról is tájékoztatta, hogy az Ungvárnémetinek tulajdonított verset Ispány nevű ismerősének a fia, aki a losonci gimnáziumban tanult, arra használta fel, hogy paródiát készítsen belőle. A levélbe ezt az egészen hétköznapi témákat feldolgozó travesztiát is lemásolta.⁵⁸ Ungvárnémeti hibáinak felsorolása azonban a visszavonás vétségével is kiegészült. Erre hívja fel a figyelmet Bárdos, aki a napóleoni háborúk veteránjaként maga is meglepődik azon, hogy a „ficzkó-poéta” személyében közvetlenül a „Hazában” akad „háborgató ellenségre”, aki mindenkit csak sérteget „karmoló pennájával”.⁵⁹ Ungvárnémeti a felsorolt jellemhibáival, így szabadgondolkodásával, élősködésével, hálátlanságával úgy jelenik meg az olvasó előtt, mint aki nem foglalhatja el a kritikus beszédpozíciót, ugyanakkor költőnek és tudósnak sem mondható. Ez azért is lényeges, mivel Merényi Annamária kutatásai során bizonyította, hogy az Ungvárnémeti és Terhes közötti személyeskedő összezőrdülésnek komolyabb kritikái tétjei is voltak, így a sztoicizmus, a poeta natus és a poeta doctus problémája, valamint az időmértékes és a rímes verselés kérdései, sőt kettejük vitája még a régiek és az újak polémiájára is reagált.⁶⁰ Terhes a kötet elején és közepén helyezi el leginkább a névre, a személyre és a tudományos munkására vonatkozó személyesítő megjegyzéseket, és az érdemibb esztétikai-kritikai állásfoglalásait leginkább a kötet utolsó harmadában említi. Úgy vélem, hogy a személyesítő beszédmód és a *Tükröske* lineáris olvasást előíró felépítése miatt kisebb hatást gyakoroltak az értelmezőközösségre az érdemibb, kritikai meglátásokat tartalmazó kérdések. Ez megjelenik a kötet kortárs fogadtatásban is. Pálóczi Horváth Endre a következőképpen ír erről Kazinczynak 1817. március 3-i levelében: „[n]ékem a' Mondolat, Anti Mondolat, Tükröske 's más e' féle piszkáló 's piszkuló közlések soha nem fognak meg-tetszeni.”⁶¹ Kazinczy Döbrenteinek szóló 1821-es levelében pedig a „criminális boszszú” szókapcsolattal jellemzi a vitairatot.⁶² Nem véletlen, hogy Füredi a negatív recenziós gyakorlat egyik hazai darabjaként utalt rá, amit az is jól

⁵⁵ [TERHES] 1816, 25.

⁵⁶ [TERHES] 1816, 20.

⁵⁷ MERÉNYI 2003, 124.

⁵⁸ [TERHES] 1816, 21.

⁵⁹ [TERHES] 1816, 14.

⁶⁰ MERÉNYI 2003, 119–126.

⁶¹ Pázmándi Horváth Endre Kazinczynak, 1817. márc. 3. In: *KazLev*, XV. 102.

⁶² Kazinczy Döbrenteinek Gábornak, 1821. jún. 16. In: *KazLev*, XVII. 478.

mutat, hogy hosszú torzsalkodást eredményezett a szerzők között. Először Ungvárnémeti válaszolt az 1818-as magyar–görög nyelvű kötetében, ahol a kádenciás verseket kedvelő Érzékit becsmérelte a XX. számú epigrammájában,⁶³ majd a *Tudományos Gyűjtemény*ben megjelent Pindarosz-tanulmányában értékeli negatívan Terhes költészetét.⁶⁴ Ezekre a nagyfalui prédikátor egy újabb vitairatban, a magyar és héber nyelvű epigrammákat is közreadó *Újra amalgámozott üvegtáblátskában* válaszolt.⁶⁵ Ennek publikálása és hangvétele ellen azonban Kazinczy is tiltakozott. Fenntartásairól a következőképpen számol be Ungvárnémetinek 1818. november 16-i levelében: „készül nála [Terhesnél – F. N.] a 'Kis Tükröcske' második része. – »Hát még élsz? hiszen eltemettünk« – ezen kezdi. Ennél többet nem tudok: de ezt tudom. Megintettem, hogy azt ne cselekedje. Intésemből láthatja, hogy tudva van tehát, hogy az első Tükröcskét is ő írta.”⁶⁶ Kazinczy gyakorlatilag megfenyegette a szerzőt, hogy ne írjon újabb gúnyiratot Ungvárnémeti ellen, és ne tegyen bele olyan megjegyzéseket, melyek a *Felelethez* hasonlóan a megtámadott halálhírét keltik. A kötet Kazinczy figyelmeztetése ellenére elkészült, viszont a kifogásolt rész elmaradt belőle, de ezek nélkül is bőven tartalmaz olyan személyesítő megnyilvánulásokat, melyek már a *Tükröcske* esetében is ellenkezést váltottak ki.

Recenziók Márton István *Keresztyén Morális kis katekhismusáról*

A Pápai Református Kollégium filozófiatanárának, Márton Istvánnak 1817-ben megjelent kantianus alapokon nyugvó *Keresztyén Morális kis katekhismusa* önmagában hordozta egy heves vita lehetőségét.⁶⁷ Korábban a káté Márton egyházkerületében is megnyilvánulásra készítette a református értelmiséget, így garantált volt, hogy a kötet a hazai tudományos életben is nagy visszhangot fog kiváltani.⁶⁸ A könyvről készült első recenzió 1817-ben a *Tudományos Gyűjtemény* tizedik számában jelent meg M. A. szerzői azonosítással, majd az 1818-as évfolyam első kötetében közölték az A. jelű szerző bírálatát.⁶⁹ Mind a két bíráló éles hangon fogalmazta meg észrevételeit, és hasonló módon válaszolt az érintett, Márton István is M. A. vádjaira. Az antirecenzió durvasága azonban arra vette rá a *Gyűjtemény* szerkesztőit, hogy a magánúton kinyomtatott feleletet ne kössék be az 1818-as évfolyam első kötetébe. Márton válasza így csak mellékletként jelent meg, amit jól mutat, hogy még a tartalomjegyzékben sem utaltak a megjelenésre. Ezzel Márton felelete hozzáférhetővé vált a folyóirat olvasói számára, még ha nem is abban a formában, ahogyan a szerző eredetileg szerette volna.⁷⁰

⁶³ UNGVÁRNÉMETI TÓTH 2008, 397.

⁶⁴ UNGVÁRNÉMETI TÓTH 1818, 58, 62, 66–68.

⁶⁵ [TERHES] 1818.

⁶⁶ Kazinczy Ungvárnémeti Tóth Lászlónak, 1818. nov. 16. In: *KazLev*, XVI. 236.

⁶⁷ MÁRTON 1817.

⁶⁸ CZIFRA 2013, 127–128.

⁶⁹ M. A. 1817; A. 1818.

⁷⁰ CZIFRA 2013, 114–116.

M. A. recenziójában lesújtó véleményt fogalmaz meg Márton katekizmusáról, ugyanis az nemcsak „tökéletlen”,⁷¹ de szerinte az olvasó alig talál benne olyan kijelentéseket, melyeken a „józan ész fenn nem akadhatna”.⁷² Ezt az álneves szerző oda vezeti vissza, hogy a „Munka Philosophia, és Systema nélkül szűkölködik”.⁷³ A katekizmus abszolút sikertelenségét azzal igazolja, hogy eleget tesz a szerző által feltett négy kérdésre: „1-ő Mi az, a’ mi ezen Katekhismusban nintsen meg, és a’ minek ebben megkellene lenni? 2-dik Mi az a’ mi ebben meg van ugyan, de a’ minek belőle kikellene maradni? 3-ik Mi az, a’ mit ebben változtatni kellene? 4-er És miképpen? – Így felel ezekre a’ R.[ecenz]ens: Az 1-őre A’ jó Rend, és helheztetés. A’ 2-ikra legalább fele. A’ 3-ikra tsak nem mind. A’ 4-ikre pedig tsak egy okos Kateketika felelhet meg.”⁷⁴

Márton antikritikáját saját nevével jelentette meg, és a szerzői azonosítás a „Morális Katekhismus’ Szerzője” kitételleg egészült ki: tájékoztatva a közönséget, hogy itt maga az író fog véleményt mondani.⁷⁵ A válaszában ellenfele kilétének felkutatását nem szorgalmazta, illetve itt még nem tett megjegyzéseket recenzensei szerzői névhasználatára sem. A Kazinczy szerkesztésében 1818-ban megjelent, a vita szövegeit egyben közreadó recenziós kötetben megjelent A.-nak címzett bírálatában azonban már megfogalmazza a névtelenséggel kapcsolatos ellenvetéseit: „[m]indazáltal ezen edgyre kívánnám a’ Recenzenst megnyerni, hogy valamint én soha nevetlenül nem írtam, úgy ő is sub Anonymo, bár ha ir is, de legalább ne recenseáljon, még a’ Bűnben is fen lévén a’ Természet által az abbeli Nemes Lelkűségnek árnyéka hagyva, hogy ha már valaki gyilkol is, leg alább Lesből ne gyilkoljon.”⁷⁶ Láthatóan a katekizmus szerzője elutasította a névtelenség leple alatti hatalmaskodást. Természetesen a megtámadott és antirecenziót író szerzők legtöbb esetben hasonlóan vélekedtek. Ami viszont figyelemre méltó, hogy Márton nem akarta kirekeszteni áljeles recenzensét a kritikai diskurzusból, csupán előírta volna számára saját nevének feltüntetését. Az álnévhasználat azonban nem tartotta vissza a katekizmus szerzőjét attól, hogy diskurzust folytasson személyeskedő recenzenseivel, sőt saját névvel jegyzett antikritikájában hasonlóan nyers stílusban reagált.

Márton állítása szerint azzal az elvárással vette kezébe M. A. recenzióját, hogy abból tanulni fog, hogy jobbá tegye munkáját. „De fájdalom! egészszen porba esett minden ebbeli reménységem” – írja, mellyel arra utalt, hogy a kritika nem tölti be a megkívánt tanító szerepet, tehát haszontalan. Kicsivel később bővebben is kifejti hogy a recenzió miért alkalmatlan a tanításra: „az egész nyoltz lapokon lévő Recenziójában gondos keresgélés után is edgyetlen edgy sort sem láthatok ollyat, a’ minek tsak tűrhető vagy józan értelmet is adhatnék, annyival inkább ollyat, a’ mibe

⁷¹ M. A. 1817, 104.

⁷² M. A. 1817, 107.

⁷³ M. A. 1817, 108.

⁷⁴ M. A. 1817, 108.

⁷⁵ MÁRTON 1818/a, 26.

⁷⁶ MÁRTON 1818/b, 135.

valóságos, de edgyszersmind épületes igazságotskára találhatnék.”⁷⁷ Kifogásolta a bíráló aránytalanságait, azt, hogy szerinte semmi érdemi megjegyzése nem volt, illetve hogy azzal vádolta a munkáját, hogy az „Philosophia és Sytema nélkül szükkölködik”. A recenziens elsődleges célját abban látja, hogy a közönség előtt „tsúfá” tegye. Majd recenziója zárásaként a következőket fogalmazza meg: „[n]ekem is van hát Jussom [...] magamat a’ Recensens’ motskolódásai ellen ezen edgyűgyű négy Kérdésekkel védelmezni: a) vallyon mit értett meg hihetőképpen a’ Recensens a’ Morális Katechismusba? *Semmit se.* b) Hát mit táfolt meg abból? *Semmit se.* c) Mit tsinált hát mikor ezt recenseálta? *Semmit se.* d) Mitsoda jó Tanátsot parantsol a’ morális Kötelesség az ilyen Recensensnek adadni? *Azt, hogy mászszor értse, ’s tanulja meg előre azt, a’ mit recenseálni akar.*”⁷⁸ A recenziótól annak a kritikai normának a betartását várja, hogy értsen ahhoz, amiről beszélni szeretne, mivel ezt nem tette meg, ezért gyakorlatilag önmagát zárta ki a kritikai diskurzusból. A fentebbi durva ríposztból látható, hogy Márton is könnyedén tett személyeskedő kijelentéseket. Ez történik akkor is, amikor bírálata zárlatában a következő maximát ajánlja névtelen recenziusának: „»Mikor valamelly Recenziusnak a’ Feje ez vagy amaz munkába megütődik, és annyira megütődik pedig, hogy osztán ő ezen megütözésnek alkalmatosságával még valami kongást is hall: nem bátorságos mindjárt azon kárhoztató Itéletre vetemedni, hogy tehát a’ megrostált Munka az üres, mivel igazság szerént illyenkor legelébb is annak kell végére járni, hogy a’ kettő közzül mellyik kondult, ’s kong?»”⁷⁹

Eredmények

Füredi hivatkozásainak kibontásával igyekeztem feltárni azokat a problémákat, melyek a hatalmaskodó kritikai gyakorlatot jellemezték. Az általa említett magyarországi példák közül az első kettő sokkal inkább a szatíra, illetve a paszkvillus műfaji hagyományában gyökerezett, mintsem a kritikában. A *Mondolat*, vagyis Somogyi Gedeon névtelenül közölt kompilációjának a nyelvújítók túlzásait kifigurázó hangneme nem tette lehetővé, hogy a hagyományos kritikai diskurzus mentén reagáljanak rá. Ezt mutatja az a tény is, hogy Kazinczy nem kívánt belebonyolódni a diskurzusba, és helyette minden biztatás és jóváhagyás nélkül ifjú íróbarátai, Kölcsey és Szemere készítették el a hasonlóan gúnyos és megsemmisítő erejű választ. A paszkvillusok egyaránt névtelenül jelentek meg, bár a vizsgálatba bevont levélforrások arról tájékoztatnak, hogy Szemere és Kölcsey a saját nevükön szeretnék volna megjelentetni, és közvetlenül Somogyinak akarták címezni írásukat. A szerzői szándékot azonban a cenzúra megakadályozta, ezért igyekeztek gondoskodni arról, hogy Kazinczy ne legyen felelősségre vonható az írásért. Ezek a törekvések azonban szintén nem valósulhattak meg, ami Kölcseynek és Kazinczynak egyaránt nehézségeket okozott a későbbiekben. Ezzel a szövegpárral ellentétben az

⁷⁷ MÁRTON 1818/a, 14.

⁷⁸ MÁRTON 1818/a, 26.

⁷⁹ MÁRTON 1818/a, 26.

Ungvárnémeti–Terhes-vitában hangsúlyosabban jelentek meg a kritikai problémák, de ezeket elnyomta a túlzott személyeskedő hangvétel. Terhes *Tükröcske* című írása aktívan felhasználta a karrierépítő szerzői névhasználat stratégiáit. Egyrészt különböző szerzői identitásokkal igyekezett elhatárolni magát az Ungvárnémeti elleni diskurzustól; másrészt az általa létrehozott szerzők azt mutatták fel, hogy a helyi közösség mélységesen elítéli a „ficzkó-poéta” személyeskedő és karrierépítésre törekvő gyakorlatát; harmadrészt a név mint érv felhasználásával vitte végbe ellenfele megsemmisítését. Azonban Terhes és Ungvárnémeti gyakorlata sem talált kedvező fogadtatásra a korabeli értelmezők között. Az előbbiekkal ellentétben Márton István katekizmus körüli valódi recenziós vita alakult ki, és nem paszkvillusokról beszélhetünk, viszont az egymásra válaszoló bírálatok durva hangvételű csörtét idéztek elő a korabeli nyilvánosságban, ahol a megtámadók álnevek mögé rejtőztek, míg Márton névvel vállalta hasonlóan nyers véleményét.

Füredi hivatkozásai alapján úgy vélem, hogy a szerző tágra értelmezte a kritika műfaji kereteit: ide sorolta ugyanis a satírákat, paszkvillusokat, epigrammákat és a recenziókat is. Az itt elemzett szövegekben azonban közös, hogy egyaránt visszaigazolták Füredi recenzióval kapcsolatos félelmeit, vagyis azt, hogy a kortárs értelmezők szerint létezett egy durva, személyeskedő és a hazai irodalomban egyre terjedő recenziós gyakorlat, mely kiegészülve a névtelenséggel veszélyeztette a kibontakozó kritikai diskurzust. Ez ellen a recenziós gyakorlat ellen Füredi szerint csak az kínálható megnyugtató megoldást, hogy ha a recenziót egy tudósokból álló testület fogja gyakorolni.⁸⁰

BIBLIOGRÁFIA

A. 1818

A.: Keresztyén Morális kis Katakizmus 's a' t. Irta Márton István Pápai Professor. Bécsben, Pichler Ant. betűivel. 1817. 100. l. *Tudományos Gyűjtemény* 2/1. 1818, 78–86.

BÍRÓ 2010

BÍRÓ Ferenc: *A legnagyobb pennaháború: Kazinczy Ferenc és a nyelvkérdés*. Budapest, Argumentum, 2010.

CZIFRA 2013

CZIFRA Mariann: *Kazinczy Ferenc és az ortológusok: Árnyak és alakok az 1810-es évek nyelvújítási mozgalmában*. Budapest, Ráció Kiadó, 2013 (Ligatura).

---

⁸⁰ FÜREDI 1818, 10–11.

CZF

CZUCZOR Gergely–FOGARASI János: *A magyar nyelv szótára*. Pest-Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 1862–1874.

FÜREDI 1818

FÜREDI Vida: A' Recenziókról. *Tudományos Gyűjtemény* 2/6. 1818, 3–32.

HERMANN 2015

HERMANN Zoltán. Ipiapacs: Pszeudonímia, anonímia, animia és onímia a szentimentális irodalomban. In: HERMANN Zoltán. *A boldogtalanság iskolája: Esszék, tanulmányok az érzékenység és a romantika korának magyar irodalmáról*. Budapest, Ráció, 2015, 67–76.

[KAZINCZY] 1811

[KAZINCZY Ferenc]: *Tövisek és virágok*. Sáros-Patak, Nádaskay, 1811.

KAZINCZY 1818

Prof. Tiszt. Márton István úrnak Ker. Morális katechismus nevű munkájára írt recenziók az azokra tett feleletekkel egybekötve. Szerk. KAZINCZY Ferenc. Béts, Pichler, 1818.

KazLev

KAZINCZY Ferenc: Levelezése. Sajtó alá rendezte: (I–XXI:) VÁCZY János, (XXII:) HARSÁNYI István, (XXIII:) BERLÁSZ Jenő, BUSA Margit, CSAPODI Csabáné és FÜLÖP Géza, (XXIV:) ORBÁN László, (XXV:) SOÓS István. Budapest–Debrecen, 1890–2013.

KÖLCSEY 2003

KÖLCSEY Ferenc: Csokonai Vitéz Mihály' munkájának kritikai megítéltetések. In: KÖLCSEY Ferenc: *Irodalmi kritikák és esztétikai írások*. I. (1808–1823). Sajtó alá rendezte GYAPAY László. Budapest, Universitas, 2003 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái), 39–52.

KÖLCSEY 2005

KÖLCSEY Ferenc. *Levelezés*. Sajtó alá rendezte SZABÓ G. Zoltán. Budapest, Universitas–Balassi, 2005 (Kölcsey Ferenc Minden Munkái).

[KÖLCSEY–SZEMERE] 1815

[KÖLCSEY Ferenc]–[SZEMERE Pál]: *Felelet a' Mondolatra néhai Bohógyi Gedeon Úrnak. Mondolat. Sok Bóvítményekkel, és egy kiegészített új Szótárral együtt, Dicshalom (azaz WESZPRÉM) 1813. című Pasquilusára*. Pest, Trattner, 1815.

M. A. 1818

M. A.: Keresztyén Moralis Kis Katekhismus. Irta Marton István Pápai Professor. Bétsben Pichler Antal betűivel 1817. *Tudományos Gyűjtemény* 1/10. 1817, 100–108.

MÁRTON 1817

MÁRTON István: *Keresztyén morális kis katekhismus a Helvétziai Vallástétellel megegyezőleg a Magános Olvasóknak számokra*. Bécs, Pichler, 1817.

MÁRTON 1818/a

MÁRTON István: Prof. Tiszt. Márton István Úr felelte M. A. Úr Recenziójára. In: KAZINCZY 1818, 14–26.

MÁRTON 1818/b

MÁRTON István: Prof. Tiszt. Márton István úr felelete. A' Morális Katekhismus' A. Recensensének azon Recenziójára való Felelet, melly a' Tudományos Gyűjteménynek az ezen folyó 1818. Esztendőbeli I. Kötetjének 78–86 lapjain találtatik. In: KAZINCZY 1818, 102–136.

MERÉNYI 2003

MERÉNYI Annamária: „Újra amalgámozott üvegtáblátska”: *Ungvárnémeti Tóth László lírája, fogadtatása és az életmű filológiai kérdései*. Pécs, PTE BTK, Irodalomtudományi Doktori Iskola, 2013.

ONDER 2010

ONDER Csaba: Egy »paszkvillus« anatómiája: Kazinczy Ferenc a Mondolat címlapján? In: *Ragyogni és munkálni: Kultúratudományi tanulmányok Kazinczy Ferencről*. Szerk. DEBRECZENI Attila–GÖNCZY Monica. Debrecen, Debreceni Egyetemi, 2010, 183–192.

[SOMOGYI] 1813

[SOMOGYI Gedeon]: *Mondolat. Sok bővítményekkel, és egy kiegészített újszótárral együtt. Angyalbőrbe kőöve, egy Tünet-forint*. Dicshalom [Veszprém], [K. n.], 1813.

SOMOGYI 1898

SOMOGYI Gedeon: Válasza a Feleletre. In: *Mondolat: Dicshalom 1813*. Sajtó alá rendezte BALASSA József. Budapest, Franklin-Társulat, 1898 (Régi magyar könyvtár, 10), 96–114.

SZABÓ G.–SZÖRÉNYI 1997

SZABÓ G. Zoltán–SZÖRÉNYI László: *Kis magyar retorika: Bevezetés az irodalmi retorikába*. Budapest, Helikon, 1997.

[TERHES] 1811

Az ifjú Érzéki [TERHES Sámuel]: *Ziza, avagy Az én tüzem: ötven eredeti magyar dalokban*. [H. n.], [K. n.], 1811.

[TERHES] 1816

[TERHES Sámuel]: *Tükröcske egy ficzko-poéta számára: Első darab azon esetre ha a' Ficzko nem szelídül*. [H. n.], [K. n.], 1816.

[TERHES] 1819

[TERHES Sámuel]: *R'i mocén tárítve vagy újra amalgámozott üvegtáblátska*. [H. n.], [K. n.], 1819.

THIMÁR 2007

THIMÁR Attila: *Hős és áldozat: Révai Miklós és a klasszikus századforduló irodalomtörténete*. Budapest, Universitas, 2007 (Historia Litteraria, 22).

UNGVÁRNÉMETHI TÓTH 1816

UNGVÁR-NÉMETHI TÓTH László: *Versei*. Pest, Trattner, 1816.

UNGVÁRNÉMETHI TÓTH 1818

UNGVÁRNÉMETHI TÓTH László: A' Költőnek remekpéldáiról, különösen Pindarról, 's Pindarnak Versmétékiről. *Tudományos Gyűjtemény* 2/6. 1818, 54–89.

UNGVÁRNÉMETHI TÓTH 2008

UNGVÁRNÉMETHI TÓTH László: *Művei*. Sajtó alá rendezte BOLONYAI Gábor–MERÉNYI Annamária–TÓTH Sándor László. Budapest, Universitas, 2008 (Régi magyar költők tára: 18. század, 9).

VADERNA 2017

VADERNA Gábor: *A költészet születése: A magyarországi költészet társadalomtörténete a 19. század első évtizedeiben*. Budapest, Universitas, 2017.